

УДК 811.111-42

DOI: [https://doi.org/10.18524/2307-4604.2018.2\(41\).147261](https://doi.org/10.18524/2307-4604.2018.2(41).147261)**ПЕРЦЕПТИВНИЙ АНАЛІЗ ВИСЛОВЛЮВАНЬ ФАТИЧНОЇ ПОДЯКИ****Ківенко І.О.**кандидат філологічних наук, старший викладач,
Одеський національний морський університет
ORCID 0000-0003-2044-5456

Стаття присвячена вивченню інтонаційних особливостей фатичного мовленнєвого акту подяки. Актуальність представленого дослідження зумовлена недостатністю комплексного аналізу просодії фатичної подяки. Аналіз лінгвістичної літератури показує, що здебільшого інтонація подяки розглядається фрагментарно. На думку дослідниці К. Аймер, подяка представляє собою стереотипний мовленнєвий акт, інтонація якого також є стереотипною. Стереотипна інтонація актуалізується, як правило, в звичайних повсякденних ситуаціях побутового характеру. Тоді вона є висхідною або низхідно-висхідною. Справжня щира подяка вимовляється з низхідною інтонацією. Однак, ми не погоджуємося з твердженням К. Аймер. Вважаємо, що інтонаційне оформлення висловлювань фатичної подяки не може обмежуватися лише двома термінальними тонами. Просодична організація фатичного МА подяки включає в себе цілий спектр засобів, що складають його акустичний образ. Серед методів дослідження просодичних засобів диференціації фатичного мовленнєвого акту подяки були використані наступні: метод теоретичного аналізу, метод наукового спостереження, що передбачає перцептивний аналіз, статистичний метод. Сукупність вживаних методів дозволила окреслити характерні особливості фатичного мовленнєвого акту подяки. Було встановлено, що фрази фатичної подяки вимовляються переважно з низхідним термінальним тоном, який превалює як у мовленні чоловіків (69 %), так і у мовленні жінок (86.7 %). Окрім низхідного тону, фатичній подяці притаманні висхідний, низхідно-висхідний і рівний термінальні тони. Висловлювання аргументованої фатичної подяки, як правило, оформлені низхідною або рівною шкалою. Висхідна шкала зафіксована переважно в мовленні чоловіків, тоді як ковзна шкала має місце, загалом, у мовленні жінок. Тональний рівень і тональний діапазон залежать від статі мовця: чоловіки вимовляють фатичну подяку на низькому тональному рівні з вузьким тональним діапазоном, жінки – на середньому тональному рівні з середнім тональним діапазоном. Гучність, переважно, нормальна. Зниження гучності обумовлено обставинами, які змушують адресанта виражати свою подяку тихо, або викликана соромливістю адресанта. Фатичну подяку вирізняє нормальний або швидкий темп, що пов'язано з незначністю передуючого стимулу для адресанта.

Ключові слова: інтонація, мовленнєвий акт, подяка, темп, термінальний тон, тональний діапазон, тональний рівень, шкала.

**ПЕРЦЕПТИВНИЙ АНАЛІЗ ВИСКАЗУВАНЬ
ФАТИЧЕСКОЙ БЛАГОДАРНОСТИ****Ківенко І. А.**кандидат філологічних наук, старший преподаватель,
Одесский национальный морской университет

Статья посвящена изучению интонационных особенностей фатического речевого акта благодарности. Актуальность представленного исследования обусловлена недостаточностью комплексного анализа просодии фатической благодарности. Анализ лингвистической литературы показывает, что в большинстве случаев интонация благодарности рассматривается фрагментарно. Согласно точке зрения К. Аймер, благодарность представляет собой стереотипный речевой акт, интонация которого также является стереотипной. Стереотипная интонация актуализируется, как правило, в

обычных ежедневных ситуациях бытового характера. Тогда она восходящая или нисходяще-восходящая. Настоящая искренняя благодарность произносится с нисходящей интонацией. Однако, мы не согласны с утверждением К. Аймер, т.к. считаем, что интонационное оформление высказываний фатической благодарности не может ограничиваться только лишь двумя терминальными тонами. Просодическая организация фатического речевого акта благодарности включает целый спектр средств, которые составляют его акустический образ. Среди методов исследования просодических средств дифференциации фатического речевого акта благодарности были применены следующие: метод теоретического анализа, метод научного наблюдения, который подразумевает перцептивный анализ, статистический метод. Совокупность использованных методов позволила обозначить характерные особенности фатического речевого акта благодарности. Было установлено, что фразы фатической благодарности произносятся преимущественно нисходящим терминальным тоном, который преобладает как в речи мужчин (69 %), так и в речи женщин (86.7 %). Кроме нисходящего тона, фатической благодарности свойственны восходящий, нисходяще-восходящий и ровный терминальные тоны. Высказывания аргументированной фатической благодарности, как правило, оформлены нисходящей или ровной шкалой. Восходящая шкала зафиксирована преимущественно в речи у мужчин, тогда как скользящая шкала наблюдается в речи женщин. Тональный уровень и тональный диапазон зависят от гендерного фактора: мужчины произносят фатическую благодарность на низком тональном уровне с узким тональным диапазоном, женщины – на среднем тональном уровне с средним тональным диапазоном. Громкость, как правило, нормальная. Понижение громкости обусловлена обстоятельствами, которые вынуждают адресанта выражать свою благодарность тихо или же его застенчивостью. Фатическую благодарность отличает нормальный или быстрый темп, что связано с незначительностью предшествующего стимула для адресанта.

Ключевые слова: благодарность, интонация, речевой акт, темп, терминальный тон, тональный диапазон, тональный уровень, шкала.

THE PERCEPTIVE ANALYSIS OF PHATIC GRATITUDE UTTERANCES

Kivenko I. O.

candidate of philological sciences, senior lecturer,
Odessa National Maritime University

The present article is devoted to the study of intonation peculiarities of phatic gratitude speech act. The topicality of the given research is due to lack of complex analysis of gratitude prosody. Survey of linguistic literature shows that intonation of gratitude is explored fragmentarily in most cases. According to K. Aijmer's viewpoint, gratitude is a stereotypic speech act, the intonation of which is stereotypic as well. The stereotypic intonation is usually realized in everyday situations and it is either rising or falling-rising. True sincere gratitude is pronounced with the falling intonation. However, we do not agree with the opinion of K. Aijmer, as we believe that intonation realization of phatic gratitude utterances can not be limited with only two terminal tones. The prosodic organization of phatic gratitude speech act includes the whole range of means that make up its acoustic image. The methods applied to study the prosodic means of differentiation of phatic gratitude speech act are as follow: the method of theoretical analysis, the method of scientific observation that implies the perceptive analysis, the statistic method. The set of methods used has allowed to define the characteristic features of phatic gratitude speech act. It has been noticed that phatic gratitude utterances are mainly pronounced with the falling terminal tone that prevails in speech of both men (69 %) and women (86.7 %). Besides the falling tone, phatic gratitude can be realized with the rising, falling-rising and level terminal tones. The utterances of argumentative phatic gratitude are pronounced with either falling or level scale. The rising scale is mainly noticed in men's speech whereas the sliding scale is characteristic of women's speech. The pitch level and the pitch range depend on the gender factor, i.e. men pronounce phatic gratitude on the low pitch level with narrow pitch range while women pronounce it on the average pitch level with average pitch range. The loudness is normal, as a rule. The decrease of loudness is due to circum-

stances that make the speaker express gratitude quietly or due to his shyness. Phatic gratitude is pronounced with either normal or quick tempo which is related to insignificance of the preceding stimulus for the addresser.

Key words: *gratitude, intonation, pitch level, pitch range, scale, speech act, tempo, terminal tone.*

Вступ

Представлене дослідження є спробою окреслити особливості функціонування фатичного мовленнєвого акту (далі МА) подяки та окреслити просодичні характеристики його реалізації в мовленні. Аналіз вітчизняної і зарубіжної лінгвістичної літератури показує, що здебільшого інтонація подяки розглядається фрагментарно, що зумовлює **актуальність** нашого дослідження. Фундаментальною роботою, що присвячена вивченню інтонаційної організації МА подяка, є праця К. Аймер *Conversational Routines in English: Convention and Creativity*. Згідно точки зору К. Аймер, подяка є одним з найбільш стереотипних мовленнєвих актів, тому й інтонація цього мовленнєвого акту є стереотипною. Дослідниця вважає, що стереотипна інтонація актуалізується в ситуаціях, коли необхідно подякувати офіціантові, водію автобуса, телефоністу за надання послуг побутового характеру або під час відповіді на запитання про здоров'я, інші знаки уваги. Тоді спостерігається висхідна або низхідно-висхідна інтонація подяки, яка носить фатичний характер. В свою чергу, справжня щира подяка вимовляється з низхідною інтонацією (Аймер 1996). Вважаємо, що інтонаційне оформлення висловлювань подяки не може обмежуватися лише двома термінальними тонами. Просодична організація МА подяки включає в себе цілий спектр засобів, які допомагають диференціювати її за ступенем щирості та виділити фатичну, щирі і фальшиву (неширі і іронічну) подяку.

Мета нашого дослідження полягає у детальному вивченні просодичних характеристик висловлювань фатичної подяки. **Об'єктом** дослідження слугує фатичний мовленнєвий акт подяки, **предметом** – інтонаційні засоби його реалізації.

З поставленої мети витікають наступні **завдання**:

- охарактеризувати подяку як фатичний мовленнєвий акт;
- проаналізувати вживання термінальних тонів у висловлюваннях фатичної подяки;
- описати мелодійний контур висловлювань фатичної подяки;
- вивчити тональні характеристики висловлювань фатичної подяки;
- проаналізувати параметри гучності та швидкості вимовлення висловлювань фатичної подяки;
- скласти акустичний образ фатичного МА подяки.

Матеріалом дослідження послужили сучасні англійські художні фільми, з яких методом суцільної вибірки були відібрані висловлювання фатичної подяки. Одиницею дослідження стали фрази, в яких актори за задумом сценариста і режисера зображували фатичну подяку. Ці фрази були розбиті на синтагми (у разі вираження аргументованої подяки) і проаналізовані.

Методи дослідження

Для визначення просодичних засобів, що допомагають у диференціації

висловлювань фатичної подяки, були використані наступні методи: *метод теоретичного аналізу*, що дозволив інтерпретувати дані, отримані у ході дослідження; *метод наукового спостереження*, пов'язаний з *перцептивним* аналізом, вживаним для визначення особливостей сприйняття фатичного МА подяки; *статистичний метод*, за допомогою якого була здійснена математична обробка і аналіз отриманих даних.

Результати та обговорення

МА подяки, в основному, розглядається як одиниця мовленнєвого етикету, якій властиві специфічні лексичні та граматичні характеристики та яка має місце в фатичній комунікації (Формановская 1989; Гольдин 1983). Особливість фатичного спілкування полягає у тому, що складові компоненти його інтеракції представляють собою своєрідний соціальний ритуал. Останній передбачає певний порядок і структуру комунікації, а також наявність конвенційних дій, правила функціонування яких залежать від зовнішніх умов та від соціальних ролей комунікантів. Мовленнєва поведінка комунікантів є теж ритуалізованою і визначається виключно правилами соціального етикету. Для ритуальної комунікації характерними є недостатність інформативності, спрощення змісту, відсутність новизни, прагнення до стандартності та стереотипності (Трофимова 2011: 35). В соціальних ритуалах, як правило, застосовуються конвенційні, «стерті» семантичні формули, які характеризуються неважливістю власне вербального боку висловлювання. Лінгвісти аналізують етикетні мовленнєві формули з токи зору соціальних параметрів учасників взаємодії і ступенем формальності комунікативної ситуації саме через високий ступінь їх ритуалізованості й схожості за різних обставин спілкування.

За умов дотримання соціального ритуалу реалізується фатична, чи формальна / етикетна, подяка. Ми пропонуємо вважати фатичну подяку *нейтральною* з точки зору критерія щирості. Це зумовлено тим, що критерій щирості не є релевантним для формальної подяки, оскільки адресант виражає її машинально, не відчуваючи при цьому істинної вдячності, тому що передуюча дія-стимул не є значною для нього. Адресат, у свою чергу, не надає особливого значення висловленій подяці. Стимули, які передують фатичній подяці, включають надання незначних послуг, виконання службових обов'язків, комплімент, похвалу, схвалення, запрошення, привітання, побажання, прояв уваги тощо. Головна умова успіху полягає у дотриманні правил конвенційної процедури подяки. Наведемо приклади фатичної подяки:

- *"Hello, Noah," I said. <...>*
"Hello, Wilson," he said. "Thanks for dropping by" (Sparks 2004: 23) (подяка за незначну послугу, відвідування).
- *"The newspapers are in your office, Monsieur Jacques. I found them."*
"Thanks" (Bradford 2011: 121) (подяка за послугу).
- *"The wedding blog you write for? Happily Ever After? I have to tell you, I don't read much about weddings, but I think your interviews are excellent. That feature you did on Chelsea Clinton, right around the time she got married? Really well done."*
"Thank you" (Weisberger 2013: 29) (подяка за похвалу).

- “How’s he doing?”

“Good, **thanks**” (Coben 2007: 124) (подяка за прояв уваги).

Наступним кроком нашого дослідження стало визначення термінальних тонів, що характеризують висловлювання фатичної подяки. Згідно з результатами аудиторського аналізу, в найбільшій мірі висловлюванням фатичної подяки притаманний **низхідний** термінальний тон (86.7 % у жінок і 69 % у чоловіків). Це можна пояснити здатністю низхідного термінального тону забезпечувати значення упевненості та зваженості. Проілюструємо прикладом, у якому представлено ситуацію вираження фатичної подяки, що оформлена низхідним тоном: дівчина-лаборант приносить Шерлоку каву, за що він їй і дякує:

“Ah, Molly, coffee, **thank you**” (Sherlock 2010: 00.10.08).

Низхідний термінальний тон надає висловлюванню фатичної подяки нейтральності, адже передуючий подяці стимул не є значним

Відносно інших термінальних тонів фрази фатичної подяки виявляють деяку варіативність. **Рівний** термінальний тон характеризує 13.8 % висловлювань фатичної подяки у мовленні чоловіків і 5.4 % – у мовленні жінок. Цей термінальний тон має місце тоді, коли значущість слів подяки не є релевантною і створює ефект монотону (Антипова, 1979: 47). Інший термінальний тон, що характеризує висловлювання фатичної подяки, є **низхідно-висхідним**, який спостерігається у близько 10 % фраз фатичної подяки, а саме в 10.3 % у мовленні чоловіків і в 6.3 % у мовленні жінок. Цей тон часто називають імплікативним. Висловлювання, які характеризуються використанням низхідно-висхідного термінального тону, передають значення, які не повністю виражені лексичним складом. Імплікація, яка виражена цим тоном, може бути дуже широкою за діапазоном виражених значень (Антипова 1979: 51; Brovchenko 2006: 189; Crystal 1975).

Висхідно-низхідний і висхідний термінальні тони є найменш характерними для фраз фатичної подяки. **Висхідним** термінальним тоном оформлено 6.9 % реплік фатичної подяки в мовленні чоловіків і 1.6 % – в мовленні жінок. Цей тон передає надто ввічливе ставлення адресанта до адресата, а також деякий відтінок байдужості (Антипова 1979: 42). Ми можемо спостерігати вираження фатичної подяки, оформленої висхідним тоном, в наступному кіноепізоді: Андреа працює помічницею головного редактора наймоднішого часопису у США, але при цьому сама абсолютно не цікавиться модою. На тлі дівчат модельної зовнішності, що також працюють в редакції, Андреа має неохайний і недоречний вигляд у своїх кофтах схожих на мішок і сукнях, що позбавлені форми. Тоді Найджел, креативний директор, вирішує перетворити Андреа і приносить їй туфлі, явно вгадавши розмір її ноги:

– *I guessed an eight and a half.*

– *Wow, **that’s very nice of you**. But I don’t think I need these* (Devil Wears Prada 2006: 00.14.51).

Подяка Андреа непряма: дівчина дає позитивну характеристику вчинку свого колеги за допомогою позитивно-оцінного прикметника *nice*, у свою чергу посиленого прислівником *very*. Висхідний термінальний тон вживається на ключовому слові *you* і надає непрямій подяці деяку незаверше-

ність і свого роду протест, про який йде мова в наступній репліці. Андреа не потребує нових модних тфель, як, втім, й інших модних речей, оскільки головний редактор схвалила кандидатуру Андреа, незважаючи на її зовнішній вигляд.

Далі було проаналізовано мелодійний контур висловлювань фатичної подяки. Для повноти опису мелодійного контуру аудиторі досліджували представленість різних видів шкал у синтагмах, що включають більше ніж один наголошений склад. До таких висловлювань відносимо аргументовану фатичну подяку. Як показує аудиторський аналіз, найчастіше фрази фатичної подяки оформлені **низхідною** шкалою у мовленні жінок і складає 66.7 %. У мовленні чоловіків ця шкала притаманна 42.9 % висловлювань фатичної подяки. Дещо рідше фрази фатичної подяки вимовляються **рівною** шкалою (28.6 % у чоловіків і 16.6 % у жінок), що ми можемо спостерігати у наступному кіноепізоді: розвізник піци дякує жінці за щедрі чайові. Його подяка включає два комунікативні ходи: позитивно-оцінне висловлювання і власне подяку. Обидва оформлені рівною шкалою і низхідним термінальним тоном і вимовлені на низькому тональному рівні з вузьким тональним діапазоном. Цей мелодійний контур надає подяці нейтральний характер:

– **Nice tip. Thanks a lot.**

– *Thanks* (Home Alone 1990: 00.10.29).

На думку аудиторів, **ковзна** шкала є характерною для висловлювань фатичної подяки лише в жіночому виконанні (11.1 %), тоді як **висхідна** шкала оформлює фрази фатичної подяки тільки у чоловічому виконанні (28.5 %).

Наступним кроком нашого дослідження стало вивчення тональних характеристик фраз фатичної подяки. Згідно спостереженням аудиторів, **тональний рівень** фраз фатичної подяки значною мірою обумовлено **гендерним** чинником: чоловіки вимовляють їх, здебільшого, на низькому тональному рівні (58.6 %) з вузьким тональним діапазоном (86.2 %), тоді як жінки – на середньому тональному рівні (60.9 %) із середнім тональним діапазоном (56.3 %). Вивчення параметру **гучності** показує, що для фраз фатичної подяки притаманна **нормальна** гучність вимовляння, що складає 78.5 % досліджуваних фраз у мовленні чоловіків і 79.7 % – у мовленні жінок. **Пониження** гучності при вираженні фатичної подяки (17.2 % у чоловіків і 15.6 % у жінок) пояснюється, переважно, певними обставинами, за яких не прийнято говорити голосно, наприклад, під час важливого заходу, такого як зустріч, нарада, або зумовлено сором'язливістю адресанта. **Підвищення** гучності при вираженні фатичної подяки не є характерним та спостерігається лише у 4 % досліджуваних фраз. Аналіз параметру **швидкості** свідчить про те, що більше половини висловлювань фатичної подяки вимовляються в **нормальному** темпі (67.2 % у чоловіків і 66.7 % у жінок). **Прискорення** темпу під час вираженні фатичної подяки (20.3 % у чоловіків і 18.5 % у жінок) пояснюється незначністю стимулу, що передував подяці. **Повільний** темп вирізняє близько 10 % висловлювань фатичної подяки. Будь-яке відхилення від нормального темпу є ознакою того, що мовець відчуває певні емоції, які прискорюють або уповільнюють темп його мовлення (Нушикян 1986: 41).

Фатичну подяку вирізняє переважно нормальний темп вимовляння. Однак, спостерігається тенденція до швидкого темпу вимовляння, що пов'язано з незначністю передуючого стимулу для адресанта.

Висновки

Отже, за допомогою аудиторського аналізу інтонаційних особливостей фактичного матеріалу було виявлено, що за сприйнятими акустичними ознаками фатичний МА подяки, який вважаємо нейтральним з точки зору критерія щирості, вирізняється мелодійним контуром, тональним рівнем, тональним діапазоном, темпоральними характеристиками і, таким чином, має свій **акустичний образ**. Для **фатичної подяки**, загалом, характерний низхідний термінальний тон (69 % у чоловіків і 86.7 % у жінок). Окрім низхідного тону, фатична подяка може бути оформлена висхідним, низхідно-висхідним і рівним термінальними тонами. Тональний рівень і тональний діапазон залежать від статі мовця: чоловіки вимовляють фатичну подяку на низькому тональному рівні (58.6 %) з вузьким тональним діапазоном (86.2 %), жінки – на середньому тональному рівні (60.9 %) з середнім тональним діапазоном (56.3 %). Аргументована фатична подяка може бути оформлена низхідною (42.9 % у чоловіків і 66.7 % у жінок) або рівною (28.6 % у чоловіків і 16.6 % у жінок) шкалою. Висхідна шкала зафіксована переважно в мовленні чоловіків (28.5 %), тоді як ковзна шкала має місце, загалом, у мовленні жінок (11.1 %). Гучність, переважно, нормальна (78.5 % у чоловіків і 79.7 % у жінок). Також спостерігається зниження гучності під час вираження фатичної подяки (17.2 % у чоловіків і 15.6 % у жінок), що обумовлено обставинами, які змушують адресанта виражати свою подяку тихо, наприклад, під час наради або важливого заходу, так, щоб не чули сторонні. Тиха гучність також може бути викликана зняковінням або соромливістю адресанта. Фатичну подяку вирізняє нормальний (67.2 % у чоловіків і 66.7 % у жінок) або швидкий темп (11.8 % у чоловіків і 18.5 % у жінок), що пов'язано з незначністю передуючого стимулу для адресанта. Акустичному образу фатичної подяки притаманні переважно середні показники, що зумовлені етикетним характером реплік фатичної подяки, недбалістю їх вимовляння, а також відсутністю будь-якого емоційного забарвлення в силу своєї прагматичної нейтральності. Тим не менш, інтонаційним маркером фатичної подяки слугує низький тональний рівень та вузький тональний діапазон у чоловіків та середній тональний рівень разом із середнім тональним діапазоном у жінок. **Перспективою** нашого дослідження вважаємо проведення інструментального аналізу для підтвердження даних перцептивного аналізу щодо виявлення та окреслення інтонаційних особливостей висловлювань фатичної подяки.

Список літератури

- Антипова А. М. Система английской речевой интонации. Москва, 1979. 131 с.
 Гольдин В. Е. Речь и этикет. Москва, 1983. 120 с.
 Трофимова Н. А. От любви до ненависти. Смысловые узоры экспрессивов. Санкт-Петербург, 2011. 395 с.
 Формановская Н. И. Вы сказали «Здравствуйте!». Речевой этикет в нашем общении. Москва, 1989. 160 с.
 Aijmer K. Conversational Routines in English: Convention and Creativity. UK, 1996. 251 p.
 Bradford B. T. Playing the Game. Great Britain, 2011. 472 p.

- Brovchenko T. O., Korolova T. M. English Phonetics (contrastive analysis of English and Ukrainian pronunciation). Миколаїв, 2006. 296 p.
Coben H. Promise Me. UK, 2007. 454 p.
Crystal D. The English tone of voice: Essays In Intonation, Prosody And Paralanguage. London, 1975. 224 p.
Sparks N. The Wedding. New York, 2004. 276 p.
Weisberger L. Revenge Wears Prada: The Devil Returns. London, 2013. 417 p.

Фільми

- Home Alone 1. Hughes Entertainment in association with 20th Century Fox, 1990.
Sherlock. A Study in Pink. BBC One, 2010.
The Devil Wears Prada. 20th Century Fox Film Corporation, 2006.

References

- Antipova, A. M. (1979). Sistema angliiskoi rechevoi intonacii. Moskva.
Goldin, V. E. (1983). Rech i etiket. Moskva.
Trofimova, N. A. (2011). Ot ljubvi do nenavisti. Smyslovye uzory ekspressivov. Sankt-Peterburg.
Formanovskaia, N. I. (1989). Vy skazali «Zdravstvuite!». Rechevoi etiket v nashem obshechnii. Moskva.
Aijmer, K. (1996). Conversational routines in English: convention and creativity. doi:10.4324/9781315845128
Bradford, B. T. (2011). Playing the Game. Great Britain.
Brovchenko, T. O., Korolova, T. M. (2006). English Phonetics (contrastive analysis of English and Ukrainian pronunciation).
Coben, H. (2007). Promise Me. UK.
Crystal, D. (1975). The English tone of voice: Essays In Intonation, Prosody And Paralanguage. London.
Sparks, N. (2004). The Wedding. New York.
Weisberger, L. (2013). Revenge Wears Prada: The Devil Returns. London.

Films

- Home Alone. (1990). Hughes Entertainment in association with 20th Century Fox.
Sherlock. A Study in Pink. (2010). BBC One.
The Devil Wears Prada. (2006). 20th Century Fox Film Corporation.

Стаття надійшла до редакції 21.08.2018 р.